

Nieuweschans 350 jaar

Op 4 mei 1628 verleenden de Staten-Generaal, op voordracht van stadhouder Ernst Casimir, machtiging tot aanleg van een nieuwe schans in Oost-Groningen. Dat was nodig geworden, omdat de Oude of Bellingwolder Schans zijn kracht en sterkte had verloren. Oude Schans, eertijds liggend aan de boorden van de Dollard, werd, door nieuwe polders land, dat heroverd was op de zee, langzaam maar zeker een schans geworden met een brede en onbeveiligde kleistrook achter zich. En juist de schansen in het oosten en noorden van ons land dankten hun nut en hun sterkte aan het feit, dat ze óf aan het water óf in een onbegaanbaar moeras lagen.

Oudeschans moest dus vervangen worden door een betere verdedigingsplaats en daarvoor koos men een terrein, iets ten noorden van Oudeschans, de Lange Akkeren bij Bonderzyl. Voordelen van deze plaats waren de gunstige ligging aan open water, zodat aan- en afvoer per schip mogelijk zou zijn, de strategische ligging bij het kanaal van Bellingwolde en de mogelijkheid van de bouw van een sluis. En dat laatste was met name belangrijk, omdat daardoor bij nadering van de vijand, het hele omringende gebied van de schans kon worden geïnuundeerd.

Het bestuur van de stad Groningen, dat grote belangen in dit gebied had en dat er wel voor had gezorgd op tijd een vinger in de pap te krijgen, gaf de naam aan de nieuwe schans. Op 18 juni 1628 ging er een missive van de stad uit met de mededeling van het besluit:

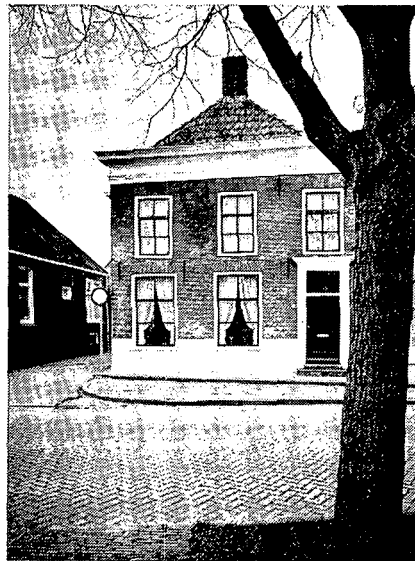
„In deliberație genomen zijnde hoe de Schantze op de Lange Ackers, nu gelegd wordende, genoempt zall worden.

Is verstaen dat men dezelve noemen zall Houwinga Ham”

Maar die naam is een papieren naam gebleven. De schans werd Langakkerschans genoemd en ter onderscheiding van de oude, oftewel Bellingwolderschans ook wel aangeduid als de Nieuwe Schans. Om de verwarring compleet te maken, sprak men tenslotte van de Nieuwe of de Langakkerschans.

De plannen voor de schans werden in 1628 gemaakt en in augustus van datzelfde jaar kwam de schans gereed.

Nu maakt het plaatsje Nieuweschans zich op om het 350-jarig bestaan te gaan vieren. Niet meer als vesting, hoewel er veel is in het dorp, dat aan de oude vesting herinnert. Het stratenplan bijvoorbeeld is nog vrijwel geheel intact. De voormalige hoofdwachthuis staat er nog en een aantal huizen, al dan niet gerestaureerd, zorgt vooral aan de Voorstraat voor een stijlvolle, gesloten bebouwing. Ook de oude kerk uit 1751

Voorstraat 6 in Nieuweschans na de restauratie. In dit pand was voorheen een kruidenierswinkel gevestigd.

vormt een boeiende herinnering aan de vestiging van een garnizoen in de nieuwe schans.

Synagoge als begin

tien jaar geleden kocht het gemeentebestuur van Nieuweschans de in verval geraakte synagoge, daterend uit de 18e eeuw. Voor de restauratie van dit gebouw werd de Rijksdienst voor de Monumentenzorg ingeschakeld.

„Bij die gesprekken met de Rijksdienst bleek, dat men daar zeer geïnteresseerd was in de oude kern van het dorp. Het stratenplan uit de beginjaren van de schans – straten uit het centrum naar de verschillende bastions – was nog intact en het dorp telde een aantal monumentale of beeldondersteunende panden. Het oudste pand, de voormalige Hoofdwachthuis aan de Voorstraat bij voor-

beeld, dateert uit 1628. In 1971, nèt voordat ik hier kwam, werden restauratieplannen gemaakt voor de panden Voorstraat 6 en Voorstraat 20. En tezelfdertijd werden de eerste schreden gezet op het pad naar de aanwijzing tot beschermd dorpsgezicht!” aldus burgemeester T. J. Koek van Nieuweschans.

Eigen identiteit

De beschikking tot aanwijzing van een beschermd dorpsgezicht voor Nieuweschans kwam af op 22 augustus 1974. Belangrijke overwegingen bij die aanwijzing waren onder meer:

„De beide Kanonnierstraatjes vertegenwoordigen door de klinkerbestrating en de bebouwing, waaruit de langgerekte vorm van de barakken van de manschappen herkenbaar is, nog duidelijk een stukje geschiedenis van de vesting Nieuweschans.

De gaaf gebleven oorspronkelijke structuur en de historische bebouwing, die tezamen de identiteit van Nieuwe Schans bepalen, rechtvaardigen een aanwijzing op grond van artikel 20 van de Monumentenwet van het gebied, dat bestaat uit de historische kern en enkele beeldbepalende 19e eeuwse elementen. In het te maken bestemmingsplan ex artikel 37 lid 5 van de Wet op de Ruimtelijke Ordening, dat uit deze aanwijzing voortvloeit, zal tot uiting moeten komen, zonder dat er sprake van bevrozing is, dat de historisch bepaalde vormen van aanleg en bebouwing bewaard blijven. Voor iedere wijziging in het beeld dient op zorgvuldige wijze overwogen te worden of plaats, materiaal, vorm en afmetingen zodanig gekozen zijn, dat het inpassen in de bestaande situatie optimaal geschiedt.”

Vergelijkingen

Boeiend is het te bezien hoe twee dicht bij elkaar gelegen schansen, als bij voorbeeld die van Bourtange en die van Nieuweschans eenzelfde rol hebben gespeeld in de tachtigjarige oorlog, hoe ze beide vrijwel tegelijkertijd hun waarde als schans verloren en beide werden ontmanteld rond de laatste eeuwwisseling. Beide bleven grensplaatsen, beide doorstonden een economische terugslag, beide leden in de oorlog een gevoelig verlies, doordat vrijwel alle Joodse inwoners óf werden gedeporteerd of elders een nieuw leven begonnen, beide waren rond 1960 grensplaatsjes met herinneringen aan een groots verleden, een gaaf bewaard

radiaal stratenplan en een synagoge in verval. Voor Nieuweschans was de toekomst dan nog iets interessanter, omdat het dorp als grensplaats (aan de Groene Kustweg) aanzienlijk meer te betekenen had, dan Bourtange.

Halverwege de zestiger jaren besloot echter het gemeentebestuur van Vlagtwedde Bourtange van de fundamente af te restaureren tot de trotse forteresse die het in 1740 was: een gebastioneerde vijfhoek met een natte horizon.

In Nieuweschans zou dat niet gekund hebben, ook al zou men dat hebben gewild. De structuur van het dorp enerzijds heeft dat onmogelijk gemaakt, de functie als grensovergang van betekenis strookte niet of nauwelijks met een totale restauratie.

Nieuweschans heeft zich willen toeleggen op behoud van het dorpsgezicht en dus op de restauratie van oude panden en conservering van de dorpskern. Dat men daarin voortreffelijk is geslaagd bewees het feit, dat het dorp in het Monumentenjaar 1975 werd aangewezen tot „Lichtend Voorbeeld”.

Het zgn. „zandpad” in de Voorstraat, met rechts de voormalige Hoofdwacht, daterend uit de beginperiode van de vesting.

De penning geslagen t.g.v. het 350-jarig bestaan van Nieuweschans.

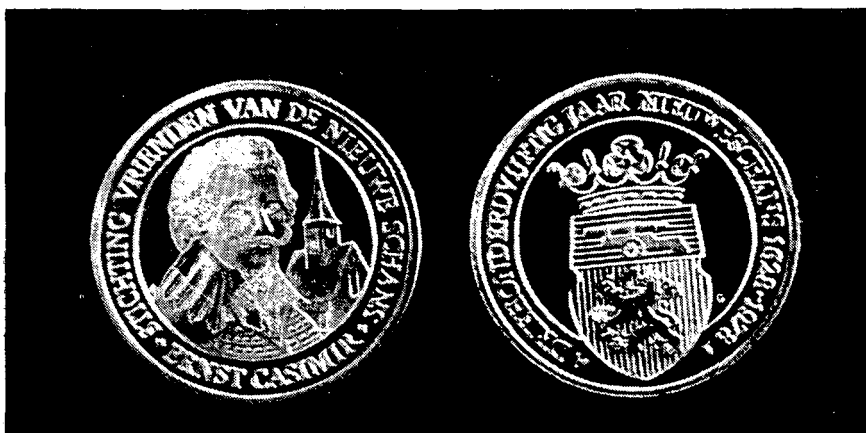
Foto's: Engel Lameijer-Winschoter crt/Noord-Ooster.

Geen koopbeding

„Het feit, dat Nieuweschans „Lichtend Voorbeeld” werd, is voor ons een enorme stimulans geweest” zo zegt burgemeester Koek daar nu van. „Want restauratie van de vele monumenten en de beeldondersteunende panden is voor een gemeente als Nieuweschans met rond 1800 inwoners financieel bijna een onhaalbare kaar. Gelukkig functioneert hier sinds 1974 de „Stichting Vrienden van de Nieuwe Schans”.

De eerste beide panden, die in het dorp gerestaureerd werden, zijn door de gemeente in 1972 verkocht voor respectievelijk zestig- en zeventigduizend gulden. Voor de restauratie van de beide panden verkreeg de gemeente veel subsidies. De verkoop van de panden leverde het werkkapitaal op, waarmee volgende panden konden worden aangekocht. Op dit moment zijn 24 panden gerestaureerd en twee nog in restauratie.”

„Voor een deel worden die gerestaureerde huizen bewoond door Schanskers, maar voor een deel ook zijn ze aangekocht door mensen uit de omgeving. En ik vind het beroerd nu te moeten constateren, dat een aantal eigen mensen hier de boot heeft gemist. Zelf hebben mijn vrouw en ik de riante ambtswoning verlaten en een gerestaureerd pand gekocht. Als je zoiets uitdraagt en er zelf ook echt in gelooft, dan moet je zelf ook een daad stellen. Dat hebben we gedaan en we hebben er, zeker achteraf, geen spijt van. Maar de prijsontwikkeling is inmiddels zo, dat je je afvraagt, of er ooit nog een Schansker aan de koop van een gerestaureerd pand toekomt. En in eerste instantie is Nieuweschans toch wel bestemd voor de eigen mensen. Aan koopbeding hebben we indertijd nooit gedaan. We waren al lang

blij, dat zich kopers aanmeldden. Het enige, waar we angstvallig voor hebben gewaakt, is, dat gerestaureerde panden gebruikt zouden kunnen worden als tweede woning. Nu terugziende, durf ik eerlijk te zeggen, dat we hier knappe woningen hebben staan!" zo constateert de burgemeester, terecht wat trots. De synagoge, het eerste pand, dat gerestaureerd werd en waarmee alles eigenlijk is begonnen, wordt nu gebruikt als opbaarcentrum. In Nieuweschans achtte men dat een goede bestemming voor een pand, dat herinnert aan zo veel leed, aan zoveel oorlogstragiek.

Hooi en munitie op zolder

„Nu zouden we dolgraag willen beginnen aan de restauratie van de kerk. Het is een garnizoenskerk uit 1751 met beneden een kerkruimte en boven een hooi- en munitiezolder! Maar voor dit gebouw, dat zo historisch is verbonden met het dorp, ligt een restauratieplan van maar liefst vier ton. De kerkvoogdij heeft geen geld en restauratie in het kader van de aanvullende werkgelegenheid is nu ook bijna een onmogelijke zaak!" verzucht de heer Koek. Echter met de viering van het 350-jarig bestaan van de vesting bestaat wellicht de mogelijkheid te starten met een beginkapitaal voor de restauratie van de kerk. De „Stichting Vrienden van de Nieuwe Schans" geeft namelijk een gelegenheidspenning uit.

Het is een beeldschone penning met aan de ene zijde de beeltenis van de stichter van de Nieuwe Schans, stadhouder Ernst Casimir, plus rechts achter zijn beeltenis een afbeelding van het oudste gebouwtype van de vesting, de Hoofdwacht. Aan de keerzijde van de penning staat het wapen van de gemeente Nieuweschans. De penningen worden uitgegeven in tombak à f 5,-, in zilver à f 42,50 en in goud à f 375,-. Een cassette inhoudende de drie penningen tezamen kost f 425,-.

Het bezit van de werkelijk zeer fraai uitgevoerde penningen is de moeite waard en bovendien geven de kopers hiermee de aanzet tot de noodzakelijke restauratie van de garnizoenskerk. Een beter jubileumgeschenk aan Nieuwe Schans is nauwelijks denkbaar.

Kanonsschot

De festiviteiten rond het 350-jarig bestaan van de vesting worden op zaterdag 3 juni geopend door de Commissaris der Koningin

in de provincie Groningen, mr. E. H. Toxopeus. Een peloton kanonniërs in historische kostuums uit de vesting Naarden schiet daarna een zogenaamde zesponder af. In de feesttent zal vervolgens een raadsvergadering anno 1850 worden gehouden en de jubi-

leumfeesten worden zondag 11 juni afgesloten met een taptoe. Met enige tentoonstellingen zal Nieuwe Schans in dit jubileumjaar heden en verleden uitvoerig laten zien.

Toos Bartelds

Het plateau van Margraten-Landschapspark of cementindustrieterrein?

door B. P. J. Beijck (prov. medewerker Natuurbehoud Staatsbosbeheer Limburg).

Wanneer men het aprilnummer van Heemschut van vorig jaar nog eens door leest, valt het op dat daarin nogal wat aandacht wordt besteed aan het landschap van Zuid-Limburg.

Er werd aandacht gevestigd op twee belangrijke zaken, nl.

- Actie voor het Geuldal teneinde enkele fraaie landschappen veilig te stellen door middel van aankoop door de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten en de Stichting Het Limburgs Landschap.
- De plannen van de ENCI om 433 ha van het Plateau van Margraten af te graven.

Het is misschien interessant om eens na te gaan wat er in een jaar tijd is gebeurd.

Wat de actie voor het Geuldal betreft, deze kan geslaagd genoemd worden, want het streefbedrag van f 2.000.000,- is overschreden. Een fraai gedeelte van Zuid-Limburg kan daardoor voor ons nageslacht bewaard blijven. Zullen we dit ook voor het Plateau van Margraten kunnen zeggen?

De tijd zal het leren.

Voor de ENCI liggen de zaken wel duidelijk. Zij wenst voortzetting van haar bedrijf. De St. Pietersberg is in 1991 zover afgegraven dat er nog slechts enige wanden overeind staan en dus moet er een nieuw afgravinggebied bij komen, anders gaat de fabriek dicht en worden in totaal 1350 mensen werkloos.

Dat is dan ook een reden waarom de ENCI op 8 november 1976 bij Gedeputeerde Staten van Limburg een aanvraag hebben ingediend om 433 ha van het Plateau van Margraten, gelegen tussen de dorpjes Terblijt,

Vilt, Sibbe, IJzeren, Groot-Welzen, Klein Welzen, Wolfshuis en Gasthuis – het hart van het proefgebied Nationaal Landschapspark „Mergelland" – af te mogen graven.

Tegen het voornemen van de ENCI om dit gedeelte van het plateau – ter grootte van ruim 400 voetbalvelden of wel een oppervlakte van ruim 3½ maal de afgraving van de St. Pietersberg – af te graven, werden 8300 bezwaarschriften ingediend, niet alleen van duizenden particulieren, doch ook van de ambtelijke en particuliere natuurbescherming, gemeenten, recreatieschap, milieuwerkgroepen, Heemschut, landbouworganisaties en nog vele andere instanties. Vrijwel iedereen – die milieubewust denkt – is het er mee eens, dat de voorgestelde mergelwinning bij realisering een zeer ernstige en inherstebare aantasting van wezenlijke kenmerken van het gebied betekent. Daartegenover staat het werkgelegenheidsaspect en het veiligstellen van de cementproductie.

Op 8 augustus 1977 verstreek de termijn van 9 maanden waarbinnen een beslissing van het provinciaal bestuur had moeten zijn gevallen, waardoor op grond van art. 13 van de Ontgrondingenwet de vergunning geacht wordt te zijn geweigerd.

Nu zou er verder niets aan de hand zijn, als de ENCI zich hierbij had neergelegd.

Op 2 september 1977 is de ENCI echter in beroep gegaan bij de Kroon, zodat te zijner tijd een beslissing op Rijksniveau te verwachten is of het Plateau van Margraten nu wèl of niet afgegraven mag worden.

De wet laat Gedeputeerde Staten van Limburg overigens de vrijheid op elk tijdstip alsnog de gevraagde vergunning te verlenen